Arap Baharı Sonrasında Mısır Dış Politikasında Filistin

Gökhan BOZBAŞ*

2011 yılında Arap dünyasının hemen hemen tamamını kapsayan toplumsal hareketlilikler nerdeyse tüm araştırmacılar ve analistler tarafından devrim olarak nitelendirildi. Devrim kavramının yaşanan bu hareketliliğe kadar farklı şekillerde Batılı literatürde birçok kereler işlendiği ve çerçevesi çizildiği bilinmektedir. Bununla beraber bu kavramın Arap dünyasında yaşanan olaylar ile ne kadar doğrudan ilişkilendirile bilineceği ise asıl tartışılması gereken konuların başında gelmektedir.

Devrim kelimesini elbette tüm dillerde ve sözlüklerde tanımlanmıştır. Buna mukabil çalışmanın konu Mısır devriminin Filistin meselesine etkisi olunca bu kavramın Arap dünyasındaki anlamına odaklanmakta fayda vardır. Aksi taktirde bu çalışmada batılı oryantalizm yerine Türk oryantalizmi tehdidi ile karşı karşı karşıya kalabilir. Modern Arap dünyası açısından bakıldığında devrim (ثورة) kelimesi Sêr (ثار) kökünden türemiş olup öfkelenme ve yayılma anlamına gelmektedir. Kanın damardan fışkırması, duman ve tozun yayılması, öfke patlaması ve bir toplumda hastalığın yayılması bu kelime ve bundan türeyen kelimeler ile izah edilir. Bununla beraber Arapların klasik sözlüğü olan Lisan'ul Arap'ta aynı kelime patlama tarzı ile ifade edildiği görülmektedir. Yani öfke, kan ve buna benzer şeylerin aniden ve bir anda patlaması olarak tarif edilmektedir. Arapçada özellikle sokaklar-

* Doç. Dr., Necmettin Erbakan Üniversitesi, Uluslararası İlişkiler Bölümü, gbozbas@erbakan.edu.tr, ORC ID: 0000-0003-3715-8402

da insanların heyecanları, çılgınlıkları ve kedilerin bir anda parlaması da yine bu kelime ile ifade edilmektedir.

Kelimenin bu sözlük anlamının yanında kavramsal olarak devrim (ثورة) kelimesini siyasi ıstılah olarak Fayrûzabâdî, statükodan ayrılmak, mevcut statükoyu öfkeyle ve memnuniyetsizlik sonucu daha iyiye veya daha kötüye doğru değiştirmek olarak tanımlamaktadır. Tüm bunlar sonucu yaşanan olayları aslında başlangıç olarak bir öfke patlaması olarak görmek daha gerçekçi gibi durmaktadır.

Tüm bunlara karşın Ortadoğu'da 2011 yılı ile birlikte ortaya çıkan halk hareketleri içerisindeki en meşhuru olan 25 Ocak "Mısır Devrimi" Kifaye, 6 Nisan ve Müslüman Kardeşler Gençlik kolları gibi toplulukların ülkedeki işsizlik, kötü yaşam, siyasi yozlaşmışlığın yanında artık kurallaşmış olan ekonomik yolsuzluklara isyan eden bir öfke patlamasıdır. Bu aslında alışılmış bir devrim değildi ama o dönem içerisinde yıllarca diktatörlerin baskıları altında ezilen bir halkın korkuların yıktığı bir an olarak değerlendirilebilir. Bir başka ifade ile rejimi devirmeyi hedefleyen barışçıl, popüler ve siyasi bir halk ayaklanması olarak değerlendirilebilir. Siyasi bir devrim olarak nitelendirebilmek için aslında yaşanan dönüşümün pozitif bir merhaleye evrilmiş olması beklenmektedir.

Devrim sonrası Mısır dış politikasında Filistin meselesinin tartışılacağı bu çalışma içerisinde Mısır halk ayaklanmasının sebepleri ve hedeflerinin anlaşılması da önem arz etmektedir. Zira bu sebepler ve hedeflerden doğan ruh, Filistin meselesini de etkileyecektir. Bu halk ayaklanmasına giden süreçte 2010 yılında yapılan ve seçim hilelerinin sosyal medya araçları üzerinden artık herkesin bunları görmesi ve isyan etmesi. Mısır halkını cesaretlendiren ve sokaklara döken unsurların başında Tunus halkının sokaklara inerek başlarındaki diktatörü indirmeleri gelmiştir.

Halk Ayaklanması Öncesinde Mısır Dış Politikasında Filistin Meselesi

Coğrafi olarak Filistin'in bulunduğu bölge Mısır toplumunun stratejik bir noktasını ve hatta daha net bir ifade ile yumuşak karnını ifade etmektedir. Zira Filistin'i geride bırakan ordular daha sonra hiçbir doğal engelle karşılaşmadan çok kolaylıkla Mısır'ı fethetmişlerdir. Tarih bunun çok büyük örnekleri ile doludur. Bu sebeple Filistin'in güvende ve emin ellerde olması Mısır ulusal güvenliği için olmazsa olmaz bir önem arz etmektedir.

Mısır dış politikası açısından Filistin meselesi ele alınırken Cemal Abdunnasır'ın politikaları bu anlamda önem arz etmektedir. 1952 yılında Mısır'da yaşanan Darbe/Devrim'in örtülü gerekçelerinden birisi aslında 1948 yılında yaşanan Arap İsrail savaşları ve bu savaşlarda başarısız olunması Mısır ordusu içerisinde bazı Arap milliyetçisi subayların bundan İngilizleri sorumlu tutmasıydı. Bir başka ifade ile Arap-İsrail savaşı ve başarısızlık Mısır'daki Arap milliyetçisi askerilerini hareketlendirmiş ve 1952 Hür subaylar Darbe/Devrimine sebep olmuştur.

Nasır dönemi bir bütün olarak ele alındığında Nasır'ın dış politikada 1967 hezimetine kadar Filistin meselesini merkeze alan bir dış politika izlediğini ve bunu her platformda dillendirdiğini ve savaş dahil her türlü dış politika aracına başvurduğu görülmektedir. Bu sebeple özellikle Filistinliler için Mısır kendi evlatlarını Filistin için feda eden, Uluslararası tüm platformlarda Filistin için mücadele eden bir aktördü. Bununla beraber 1967 yılında yaşanan büyük hezimet Mısır'ı sadece Filistin davasında pasifize etmekle kalmamış 1952 ile şekillenen Mısır Dış politikasını temelinden sarsmıştır.

Nasır'dan sonra iktidara gelen Enver Sedat döneminde gerçekleşen 1973 savaşı aslında Filistin için verilen bir mücadele değil Mısır'ın yıkılan onurunu kurtarmak ve İsrail'e kaptırılan Sina yarımadasını geri almak için verilen bir mücadeleydi. Zaten Sina yarımadası alındıktan sonra Mısır orduları durmuş ve 1979 Kamp David anlaşması ile de İsrail ile ilk sulh anlaşması imzalayan Arap devleti olmuştur. Enver Sedat dönemi ile birlikte Mısır artık Filistin meselesini BM merkezinde ve tüm tarafların haklarını dikkate alan uluslararası meşruiyete dayalı bir çözüm üzerinde durmaya başlamıştır.

Enver Sedat'ın Filistin meselesi bu minvalde izlediği politikalar onun kendi ordusu içerisinde bir asker tarafından öldürülmesi ile sonuçlanmıştır. Sedat'ın ölümünden sonra kendisi İsrail Knesset'inde konuşma yapan, İsrail'i tanıyan ve sonuç olarak Arap davasına ihanet eden ilk Arap lider olarak anıldı. Bununla beraber ölümünden 40 yıl sonra ilan edilen Kamp David anlaşmalarının gizli ek belgeleri kendisinin Filistinliler için mücadelelerini gösterse de Toplumsal hafıza içerisinde ki bu negatif algı değişmesi zor gözükmektedir.

Mübarek dönemi ile birlikte Mısır'ın Filistin meselesindeki ana rolüne geri döndüğünü söyleyebiliriz. Hüsnü Mübarek'in ilk başarısı Arap Birliğini tekrar Kahire'ye taşınmasını sağlamak ve Arafat'ın 1983

yılında Kahire'yi ziyaret etmesi bu anlamda sembolik ama önemli bir adım olarak kayıtlara geçmiştir. Bu tarihten sonra Mısır bölgesel dış politikasında Filistin meselesi yine önemli bir yere oturmuş fakat savaş artık düşünülen ve başvurulması olası bir araç olmaktan çıkmıştır. Mısır konuyu Uluslararası zeminde çözme konusunda daha istekli bir tavır takınmayı tercih etmiştir.

Arap dünyasında Filistin meselesini uluslararası arenaya taşıyarak meseleyi çözüme kazandırma taktiği Mısır'a ciddi bir bölgesel liderlik imkânı sunmuştur. Zira bu durum Küresel aktörler tarafından da kabullenişmiş ve müzakere masalarında özellikle yerleşkeler meseleleri, esirlerin değişimleri ve Filistin meselesinin tüm çözüm müzakerelerinde Mısır'ın önemli bir aktör olarak sürekli gündemde tutmuştur. Mübarek dönemi dış politikasında Filistin meselesi değerlendirilirken belirgin olan en önemli özellikle Kamp David barış anlaşmasına riayet ederek uluslararası mebni düzen içerisinde bir çözüm arama politikasının baskın olduğu görülmektedir. Bu minvalde Mısır Madrid ve Oslo görüşmelerinde taraf devletlerden birisi olmuştur. Yine Filistin içerisinde tarafların anlaşmazlıklarında arabulucu rol olmuştur, defalarca İsrail ile Filistin devleti arasında lokal çatışmalarda arabuluculuk yapmıştır.

Mısır Halk Ayaklanmasının Filistin'e Etkisi

Mısır'daki halk ayaklanmalarından hemen önce Filistin tarihinin en önemli seçimlerini geride bırakmış ve el-Fetih'in yıllardır süren iktidarı Hamas'ın 2006 seçimlerinde elde ettiği çoğunlukla son bulmuştu. Hamas'ın bu zaferi sahada var olan bölünmüşlüğü aslında resmiyete kavuşturdu ve bundan sonra Filistin İsrail mücadelesinin yanına bir de Filistin'deki iç bölünmüşlük ve hatta yer yer yaşanan şiddetli iç çatışmalar söz konusu olmaya başladı. Bu çatışmaları sonlandırmak için Mısır hep ilk sırada gelen arabulucu ülke konumundaydı. 25 Temmuz halk ayaklanmasından sonra yaşanan dönüşümü anlayabilmek için ondan önce tartışılan ana başlıkları analiz etmek önem arz etmektedir.

Mısır'ın arabuluculuk yaptığı ve Filistin meselesinde tarihi bir anı teşkil eden görüşmeler 2005 yılında Kahire'de gerçekleşmiştir. Kahire'de gerçekleştirilen ve Fetih liderliğindeki bu toplantıda Filistin mücadelesine taraf olan hemen her grup temsil edilmiş ve Fetih seçimlerin yapılmasını ve bu seçimde diğer taraflarında aday göstermesini kabul etmiştir. Daha önce seçimlere girmeyi reddeden Hamas yöneti-

mi Kahire görüşmelerinden sonra seçimlere girmeyi kabul ederken bu Filistin'de İslami hareketin siyasallaşması anlamına gelmekteydi.

2006 yılında seçim yapıldıktan sonra dünya kamuoyunun hiç beklemediği bir şekilde Hamas seçimden galip ayrıldı. Bu durum çok ciddi tepkilere ve hatta seçim sonuçlarını red etmeye kadar götürdü. Belki de uzun yıllar sonra ilk defa Mısır'ın yürüttüğü arabuluculuklar da tarafsızlık konusu gündeme getirilmeye başlandı. Seçim sonuçlarından sonra Mısır'da Hamas ve İhvan'ın bölgedeki yükselişinden rahatsızlığını açıktan olmasa da el altından hissettiriyordu. Bu konu özellikle Mısır halk ayaklanmasının başarıya ulaşarak Mübarek'i devirmesinden sonra tartışmalarda gündem maddelerinden birisi olmuştur.

Mısır'ın taraflı tutumu aslında 2008 yılında gerçekleşen Siyonist saldırılarında Mısır'ın Gazze sınır kapılarını kapalı tutmasında ve insani yardımların geçişinde dahi sıkıntı çıkarmasına iyice ayyuka çıkmıştır. Mısır şekli olarak tam manası ile Hamas'ı izole etmeye çalışmakta ve bunu dönemin istihbarat başkanı Ömer Süleyman tarafından Amerikalılara verilmiş bir söz olduğu Wikileaks belgelerine girmiştir. Mısır Hamas'ın kurduğu hükümetin başbakanı İsmail Heniyye ile görüşmeyi reddederken onun diplomatik işlerini de sürekli olarak zorlaştırmıştır.

2008 yılında yaşanan Siyonist Gazze kuşatması ve saldırıları Hamas hükümetinin düşmesi ile sonuçlanmış ve bu sefer taraflar tekrar Kahire görüşmelerinde buluşmuştur. Bu görüşmeler de Mısır arabuluculuk için değil adeta Fetih'in hazırlattığı belgeyi Hamas tarafına dikte etmek için mücadele etmiştir. Hamas hazırlanmış olan bu belgeleri imzalamayı uzun bir süre reddetti fakat 2010 yılında artık yaşanan süreç içerisinde imzalamak zorunda kalmıştır. Fakat bu son olaylar esnasında artık Mısır'ın tarafsız bir arabulucu olmadığı toplumsal ve uluslararası kamuoyu tarafından görülmüştür.

Devrim Sonrası Filistin

2011 halk ayaklanmasının başlaması Mübarek'in devrilmesi ve Mısır'daki olağanüstü haller dönemi Mısır'ın Filistin meselesinde ki rolünü azaltmamış aksine her hal ve şartta inisiyatif almaya zorlamıştır. Askeri konsey daha tarafsız ve objektif bir pozisyon alarak tarafları tekrar bir araya getirecek bir girişimi başlatmıştır. Nitekim daha önce sonuçlandırılamayan birçok konu Mayıs 2011'de Kahire'de tarafların bir araya gelerek imzalaması ile sonuçlanmıştır. Aslında bu durum

Mısır'daki askeri cuntanın Filistin meselesi üzerinden ulusal ve uluslararası meşruiyet oluşturma arayışından başka bir durum olmamakla birlikte Filistin meselesinde tarafların uzun bir zaman sonra bir belge etrafında birleşmeleri konusunda önemli bir adımdır.

Filistinli taraflar açısından yaşanan halk ayaklanmaları her biri için yeni fırsatlar ve tehditler anlamı taşımaktaydı. Bu uluslararası görüşmeler sayesinde Hamas Fetih ile aynı masa etrafında eşit şartlarda oturarak uluslararası bir kabul görmüş olmuştur. Fetih ise ilk defa bu anlaşma ile Filistin yönetimini başka bir grup ile paylaştığını uluslararası bir platformda kabullenmiştir. Fetih hareketi ve Hamas başta olmak üzere 13 Filistinli siyasi fraksiyonun bir araya gelerek 2011 yılında imzaladığı bu uzlaşma anlaşması 4 yıldır süren kan davasını sonlandırdığı düşünülmektedir. Bu kan davasının bitip bitmemesi meselesi bir yana bu uzlaşının uluslararası birtakım etkileri olmuştur.

Öncelikle Gazze üzerinde yıllardır uygulanan abluka hafifletilmiş ve refah sınır kapısından geçişler ciddi anlamda rahatlamıştır. Önceki dönemde var olan seyahat yasaklıların sayısı azaltıldı, kadınlara ve belli yaş aralıklarına geçişler ciddi anlamda kolaylaştırıldı ve sınır kapısındaki memurların çalışma saatleri Gazzeliler lehine düzenlenerek bu anlaşmanın ilk pozitif yansımaları hissettirilmiştir.

Anlaşmanın siyasi ayağında ise daha öncesinde Gazze'ye giremeyen Ramallah yönetimi Gazze'de temsilcilik açması ön görülmesine rağmen orta vadede ilişkiler kötüleşmeden bu mümkün olamamıştır. Bununla beraber seçimden sonra bir türlü siyaseten kabul görmeyen Hamas yöneticileri ve milletvekillerine hareket özgürlüğü sağlanmıştır. Bu durum özellikle Hamas vekillerine ve siyasilerine uluslararası görüşmeler ve anlaşmalar yapabilme hakkını tanımıştır. Elbette onların uluslararası alanda kabul eden devlet sayısı sınırlı olmakla birlikte bu hareketin kendisini anlatabilmesi ve kabul ettirebilmesi için imkân sağlamıştır.

Bu ziyaretler arasında en dikkat çekenlerinden birisi Cenevre ziyareti sırasında ortaya çıkmıştır. 1889 yılında kurulan ve dünyadaki bağımsız egemen devletlerin meclislerinin bir araya gelerek kurduğu Parlamentolar Arası Birlik'in Hamas yetkililerini muhatap alması önemli bir adımdır. Yine burayı ziyaret eden yetkililerin İsrail tarafından nasıl tecrit edildiklerini zikretmesi ve bunları dünyanın gözü önünde ilk defa bu kadar net ve birincil elden zikredilmesi önemli bir adım olarak kayıtlara geçmiştir. Ayrıca yine Filistin'in 2011 yılında

UNESCO'ya üye olması ve yine 2012 yılında BM'ye üye olmayan gözlemci devlet statüsünü kazanması önemli gelişmeler olarak kayıtlara geçmiştir.

Bu yumuşama sırasında İsmail Heniye'de kendi payına düşen birtakım serbestiyetleri kullanmış ve bu dönem iki ayaklı ve her birinde bir dizi yurt dışı ziyareti yapmış/yapmasına olanak tanınmıştır. İlk olarak gittiği Mısır'da bir devlet temsilcisi olarak değil de bir hareketin lideri olarak kabul görmüş ve düşük seviye de bir dizi görüşme yapmasına müsaade etmişlerdir. Bununla beraber Mısır sonrası ziyaret ettiği Sudan, Türkiye ve Tunus'ta bir devletin resmi temsilcisi olarak kabul görmüş ve devlet yetkilileri ile üst düzey görüşmeler yapabilmiştir.

İkinci yurt dışı ziyaretinden Körfezdeki Arap ülkelerine yönelik yapmış ve buralarda bir dizi görüşmeler yürütmüştür. Katar ile başlayan bu ziyaretler sırasıyla Bahreyn, Kuveyt ve BAE ile devam etmiştir. Her bir ülkede üst düzey karşılama gerçekleştirilmiş ve ciddi yardım anlaşmaları imzalanmıştır. Bu ikinci turun son durağı ise Suriye'de Esad'ı destekleyen İran'a yapılmış olması ve burada yapılan üst düzey görüşmeler de İran'a teşekkürler edilmesi aslında Heniye'nin Arap halkları nazarındaki imajında birtakım yaralar açmıştır. Heniye yıllar sonra bulduğu bu uluslararası görüşmeler sırasında Mısır dışında tüm ülkelerde üst düzey kabul görmüştür. Mısır ise halk ayaklanmasından sonra her ne kadar yumuşama sergilemiş olsa da Gazze meselesinde o kadar da yumuşama olmadığını bu ziyarette göstermiştir.

2011 yılında Kahire'de gerçekleşen bu uzlaşma anlaşmasının sadece dış dünyada değil aynı zamanda içeride de çok olumlu gelişmelere sebep olduğu bilinmektedir. Bununla beraber Mısır'da yaşanan devrimin Filistinli tarafların iç siyasette nasıl etkilediğine bakılması konunun daha iyi anlaşılması bakımından önemlidir.